
Láttelel Sztálin utolsó évtizedéről

Érdeemes nyomon követni az „emlékezés” mélységét, akár 50-60 év elteltével, hiszen az ismert tények és események az idő múlásával homályossá válhatnak, a rossz élmények ugyan nem szépülnek, csak átformálódhatnak, s néha valótlan adalékokkal bővíülhetnek. Ez vonatkozik a történelmi személyekre is, elsősorban akkor, ha – hosszú vagy rövid időt felölölő uralmukhoz – számos, saját nemzetükre vagy az adott kor nemzetközi politikai életére ható jó és rossz esemény fűződik. A diktátorok esetében – ezek közé tartozott Sztálin is – ez fokozott érdeklődést válthat ki, hiszen – nincs más kifejezés erre – uralmuk országépítő eredményeit elhomályosítják a hatalom megszerzéséért vagy megtartásáért folyó küzdelem kegyetlen vonatkozásai. Az is igaz, hogy az előbbieket csak később vagy egy nagy történelmi megrázkódtatás során (inkább után) kerülnek nyilvánosságra, az események adott pillanatában csak a hatalom belső körei ismerik, és vagy félelemből, vagy politikai számításból leplezik. Ilyen történelmi személy volt Sztálin, akinek – Lenin halála után – a legfelsőbb hatalomért vívott politikai küzdelemben, a semmitől vissza nem rettenő magatartása a kegyetlenség szélső formáitól sem volt mentes. Tudatosan építette fel hatalmát, szövetségeit állandóan „ritkította”, főleg azokat semmisítette meg, akik valamilyen formában veszélyt jelenthettek számára. A leszámolást – bármilyen ideológiai és összeesküvés váddal élve – csoportokon hajtotta végre, kiterjesztve a legmagasabb köröktől egészen az alsóbb szintekig. Ezzel egyidőben – ugyancsak a megfélemlítettek és az elvtelen hízelgők csoportja által – hatalmas személyi kultuszt építettek fel, olyan tulajdonságokkal és erényekkel ruházták fel, amely teljesen elhomályosították az adott helyzet súlyosságát.

Tény, hogy Sztálin – vérrel, nyomorral és hatalmas áldozatokkal, dacolva a teljes nemzetközi elszigeteltséggel – felépítette a szovjet államot, a hiánygazdálkodás pótlására nagy és erőltetett intenzitással működő ipart szerveztetett, erős hadsereget épített, amely képes volt a belső és külső erők elleni védelemre. Igaz, a belső ellenség „elhárítása” a terrort jelentette. A diktátor fénykora a második világháború lett, amikor a hitleri Németország ellen összefogó nyugati hatalmak vele léptek szövetségbe, Sztálin akarata érvényesülhetett Kelet-Közép-Európa új politikai térképének és politikai rendszereinek kialakításában.

Sztálin alapjaiban soha nem változott meg: szerény körülmények között élt. Fiatalsága, az orosz századforduló számos társadalmi ellentmondása között a radikális megoldásokkal rokonszenvező szemlélete sodorja végül a bolsevik mozgalomhoz, amelynek „hazai harcosa és szervezője” lett. Természete nem tűrte a szigorú fegyelmet, az alávetettséget, talán ezért is szakít – bár voltak más okok is – a pravoszláv egyházzal, hagyja ott a papi szemináriumot. Ez úgynevezett „félégzisztenciát” jelentett, más lehetősége nem lévén, belevetette magát a mozgalomba. Mindig fenntartásai voltak a Lenin köré tömörült értelmiségiekkel szemben, a hatalomért vívott harcban mindegy szálig kiirtotta őket. Tipikus önművelő volt, szabad idejében szeretett olvasni, időnként dicsekedett is vele, hogy milyen sokat és gyorsan olvas. Csak oroszul és grúzul beszélt, más nyelvek tanulását – önmagával szemben – nem ösztönözte. Mint a radikális megoldásokkal rokonszenvező ember, a hatalmi küzdelemben kegyetlenné vált, olyanná, aki ezt nagyobb tömegekkel szemben is „gyakorolta”. Ezek a tulajdonságok az idő múlásával, legfőbbképpen élete végén, nem enyhültek, hanem fokozódtak. Semmivel nem volt külön az 1940-es évek végén, mint az 1920/1930-as években. Felemelt embereket, majd egykönnyen vagy közömbösen ejtette őket, a hatalma

megszilárdítása miatt továbbra is félelemben tartotta környezetét, száműzött és kivégeztetett politikusokat, a bizalmatlanság és a rettegés légköre lengte be a Kremlt, a hadsereg, a párt és a kormány vezetőségét. A legjobban a rajongók, a hízelgők tartottak tőle, bár remélték, hogy túléljük és egymással osztoznak a „gazda” hatalmán.

Furcsa világ volt a sztálini korszak, minden eredmény, siker csak egy emberhez kötődött, amiben osztozott a szocialista országok tábora is. Ezek vezetői nemcsak rajongtak Sztálinért, de maguknak is hasonló hatalmat építettek ki. Amikor Sztálin meghalt, hirtelen összeomlott a hatalom gyakorlásának ez a formája, de nem a rendszer, mivel közvetlen utódai környezetéből kerültek ki. Ezekről az eseményekről csak később lehetett tudni, a XX. Kongresszus után, akkor is „csepegtetve”. Hruscsov híres leleplező beszéde is zárt ajtók mögött hangzott el, akkor, amikor már az utódjelöltek között lezajlott a véres „csata”, Sztálin koporsója mellett, a „teljes hatalom birtokosa” fényében tetszelgő Malenkov már a bukottak közé tartozott. Az új arcok mellett inkább a „régí gárda” kereste a kiutat, az új főnök, Hruscsov is közéjük tartozott.

Valóban izgalmas évek voltak, erről szól Kun Miklós *Sztálin alkonya* című vaskos könyve. Azokat az eseményeket meséli el történelmi metodikával, szépírói stílusban taglalva, amelyekről akkor nem lehetett tudni, s akinek lehetett információja, az nem merte elmondani. Az öregedő Sztálin – nagy politikai sikerei után – semmit sem változott, gyanakvó, hatalmát minden eszközzel megvédeni akaró zsarnok maradt. Közvetlen környezete valóban félt tőle, régi pályatársai közül alig maradt valaki. Sztálin valóban mindenre „odafigyelt”: példa erre Zsukov marsall esete is. Zsukov a második világháború egyik leg-sikeresebb tábornoka lett, a nagy katonai győzelmek sorozatát érte el, sőt bevette Berlint is. Sztálin – a győzelem napja után – sorozatosan alázza meg hadvezérét, míg egy jelentéktelen helyőrség élére „számúzte”. (Igaz, ezt tette Zsukovval később Hruscsov is, úgy tűnik, egyik diktátor sem szereti, hogy a „második sorból” bárki is nagyobb legyen nála.) Sztálin senkiben sem bízott, a gyanakvás és bizalmatlanság légköre sugárzott környezetében. Gyakran voltak együtt, a hatalomra törők legalább szemmel tartották egymást, míg Sztálin is figyelhetett „udvarára”.

Kun Miklós remek módszerrel villantja fel Sztálin – az 1920/1930-as években – „viselt múltját”, a szovjet kormány és a párt felső köreinek módszeres ritkítását, nem törődve azzal, hogy ezzel esetleg gyengül a hadsereg, a kormányzás színvonala. Minden ilyen „eseményt” vagy maga magyarázott meg, vagy megünnepeltetett. A második világháború után ezek ugyan megritkultak, de maradt a bizalmatlanság, a félelem, és híre ment több készülő leszámolás lehetőségének. (Például a zsidó orvosok perének előkészítésének.) Szemmel láthatóvá vált Sztálin gyengülése, az „utódjelöltek” készülődtek a hatalomváltásra. De ki kit vagy kik kiket támogatnak? Furcsa, talán nem ide illő a történelmi hasonlat: a római időkben két alkalommal is triumvirátus alakult a hatalomért, majd később ketten osztoztak azon, míg végül a győztes elkergette társát. Sztálin után Malenkov, Hruscsov és Bulganyin volt a trojka, ahonnan előbb Malenkov bukott ki, végül Hruscsov Bulganyinon adott túl. Természetesen többen is voltak, de egyesek taktikából, mások – erejüket felmérve – nem nyúltak a hatalomért. Természetesen Sztálin régi pályatársai ismerték, hogy a generalisszimusz halála után sok jót nem várhatnak, de megkísérelték feltartoztatni az eseményeket. Ugyanakkor látták Sztálin gyengülését, várták halálát, de rettegtek is a gondolattól. Furcsa firtora a sorsnak, hogy Sztálin magányosan halt meg, az agyvérzett ember körül ott álldogáltak az utódok, mindent megkésve cselekedtek. Kezdve azzal, hogy előbb kívántak osztozkodni, míg orvost sem azonnal hívtak. Akkor, amikor már elrendeződött a hatalom kérdése, sem siettek bejelenteni Sztálin halálát. A gyász, a pompa, a temetés méltósága

ellen senkinek sem lehetett kifogása, de mindenki érezte, hogy alapjaiban változik meg a Birodalom. Ezt jól érzékelteti a szerző, aki eszmélő kiskamaszként egy Moszkva melletti városkában nevelkedett, és saját emlékeiből érzékelteti azokat a napokat. Más helyen remekül alkalmazza a vissza- vagy előreutalás módszerét: Sztálin életútjának elmesélésénél – például Jezsov felemelkedésénél és bukásánál – utal Berijának a hatalomból való eltávolítására, amelyet már Hruscsov szervezett meg.

A kötetet kiváló és terjedelmes képmelléklet egészíti ki – elsősorban a szerző gyűjtésében –, amely valóságos fotóalbum. A fényképek orosz filmarchívumokból, levéltárakból és könyvtárakból származnak, gyakran a szerző fáradtságot nem kímélő utánajárásának köszönhetően. Ilyen például az a fényképsorozat, amit Kun Miklós Ribbentrop egykori náci külügyminiszter fényképészétől vásárolt meg, ezek az 1939. augusztus 23-i német–szovjet békeszerződés aláírásának alkalmából, majd az 1940. évi moszkvai Ribbentrop–Molotov találkozón készültek. Ettől függetlenül a kötetben közölt fényképek és illusztrációk tetemes része most kerül először publikálásra, így noha egyiknek-másiknak minősége már nem tökéletes, jelentékeny dokumentumok.

(Kun Miklós: Sztálin alkonya. Történelmi-lélektani kollázs. Budapest, Unicus, 2012, 535 p.)

